

Zgodba o Možu iz protja

Allan Brown: Inside the Wicker Man - How Not to Make Cult Classic (Polygon, 2010).

Zoran Smiljanić

Sir Christopher Lee je večkrat poudaril, da je ena njegovih najljubših in najboljših vlog tista iz britanske okultne grozljivke *Mož iz protja* (The Wicker Man, 1973, Robin Hardy), kjer je bil zloveški Lord Summerisle. Gre za enega najizrazitejših in najpomembnejših britanskih filmov 70. let, ki bi ga lahko postavili ob bok vizionarskim klasičkam, kot so *Predstava* (Performance, 1970, Donald Cammell, Nicolas Roeg), *Demoni* (The Devils, 1971, Ken Russell) ali *Ubijte Carterja* (Get Carter, 1971, Mike Hodges). Že sam film je čuden, še bolj čudna pa je njegova usoda. Zaradi vsebine je postal kulturni, zaradi vsega, kar se mu je zgodilo potem (in se mu še dogaja), pa legendaren.

In vse, kar se je dogajalo pred in med snemanjem *Moža iz protja* ter po njem, je natančno popisal novinar in publicist Allan Brown (gre za drugo, dopolnjeno izdajo knjige, prva je izšla leta 2000 pod naslovom *Inside the Wicker Man: The Morbid Ingenu-*

ities), ki je na dolgo in široko izprašal vse pomembnejše člani ekipe, med drugimi je še posebej dragoceno pričevanje scenarista Anthonyja Shafferja, pronicljivega in elokventnega moža (*»s kot oglje črnim smislom za humor«*), ki ga je Brown *»ujel«* v zadnjem letu njegovega življenja (umrl je leta 2001, star 75 let). Poleg zanimivih intervjujev, pikolovsko popisanega procesa distribucije v Angliji in ZDA in bridke igre usode, ki se je poigrala s tem filmom, je avtor izbrskal še neobjavljene fotografije, ki so dokazovale, da so zares posneli nekatere prizore, za katere je veljalo, da so za vedno izgubljeni, v knjigi pa se nahaja Shafferjev scenarij za nadaljevanje *Moža iz protja*. Za dobro mero si je Brown zadal še nalogo, da odkrije, v čem je skrivnost tega filma, pri katerem je šlo narobe skoraj vse, kar narobe lahko gre. Na vprašanje, zakaj ravno ta film, je odgovoril: *»Mož iz protja je zame čudaška, magična, mistična spaka, pošast*

s podstrešja, ki je ves čas kričala, ropotala in hotela ven. In na koncu je prišla ven.« In dodaja: *»Film je obseden od nekakšne skrivnostne sile, nekakšnega vuduja, čarovnije, ki ga je dvignila iz skromnih začetkov in skoraj štirideset let pozneje zavihтела med najsijajnejše filme, kar jih imamo. To so filmi, neodvisni od žanrov, ki stojijo samotni, vzvišeni in ponosni kot spomeniki ničemur ali nikomur drugemu kot samemu sebi, svojemu pomenu in originalnosti.«*

Zgodba govori o policijskem naredniku Neilu Howieju (pokojni Edward Woodward), ki dobi anonimno pismo o izginotju deklice Rowan na odmaknjem škotskem otoku Summerisle. Howie, goreči in spolno vzdržni kristjan, se odpravi na otok, na katerem zaradi lege ob toplih morskih tokovih vlada prava tropska klima. Tam naleti na čudaško lokalno skupnost, ki se predaja starodavnim keltskim poganskim obredom, prepeva lascivne pesmice ter otroke v šolah uči o plodnosti, spolnosti in podobnih bizarnostih. Howie je šokiran nad brezbožnostjo in nemoralnostjo otočanov, še bolj pa ga razkači, da se vsi po vrsti pretvarjajo, kot da Rowan nikoli ni obstajala. Med preiskavo se sreča z Lordom Summerislom, aristokratom in znanstvenikom, ki mu razloži proces gojenja sadja na otoku in pove, da je lanskoletna letina katastrofalno propadla. Na Howiejeve očitke o razvratu in nemorali pa odvrne, da oni častijo boga sonca in da je *»je krščanstvo*

Peter Snell, Anthony Shaffer, Robin Hardy na snemanju

na tem otoku mrtvo.« Medtem ko ga vsi vlečejo za nos, vaške fatalke (Britt Ekland) in nimfomanke (Ingrid Pitt) pa neusmiljeno zapeljujejo, se Howie odloči dokazati, da so vaščani z Lordom na čelu malo Rowan umorili v poganskem obredu žrtvovanja. A izkaže se, da je bil on sam ves čas žrtev perfidno nastavljenе zarote ...

Nizkoprorračunski film, ki so ga žanrsko označili tudi kot »škotski filozofsko poganski mehkoerotični glasbeni triler« ali »folk horror«, naj bi pomenil nov zagon za kariere pomembnejših vpletenih (Christopher Lee naj bi se z njegovo pomočjo znebil pečata Drakule, Edward Woodward je hotel ulti TV-liku inšpektorja Callana, režiser Robin Hardy je nameraval opozoriti nase z markantnim debijem, uveljavljeni dramatik Anthony Shaffer, ki je že imel v žepu scenarije za Hitchcockov triler *Blaznost* [Frenzy, 1972] in broadwaysko uspešnico *Vohljač* [Sleuth], pa je hotel nadaljevati uspešno kariero). A je mali film presenetil, prerasel okvirje in postal nekaj, kar je usodno vplivalo na življenja in kariere ustvarjalcev. Film-bergla, ki naj bi zgolj lansiral, utrdil ali korigiral kariere ključnih ustvarjalcev, je dolgoročno postala njihovo daleč najpomembnejše delo, po katerem so (p)ostali znani. Še več, režiser in scenarist sta padla pod trajni vpliv filma, vsak na svojem bregu sta leta in leta poskušala realizirati nadaljevanja *Moža iz protja*. Film je postal njuna življenjska obsesija.

Robin Hardy in Anthony Shaffer, ki sta bila nekoč prijatelja, partnerja in lastnika reklamne agencije (Shaffer je pisal scenarije, Hardy pa režiral), sta se med snemanjem

sprla (Shaffer mu je očital kreativno in organizacijsko nesposobnost), za nameček sta si za nazaj oba pripisala večji delež zasluga za izvirno idejo, raziskovanje, pisanje scenarija ... postala sta sovražnika in nista spregovorila do Shafferjeve smrti. Ironično pa je njun kreativni naboj po *Možu iz protja* skrivnostno usahnul. Hardy je doslej posnel le še dva filma, ne preveč uspešen *The Fantasist* (1989), leta 2010 pa mu je končno uspelo posneti nadaljevanje oziroma »duhovni sequel«, kot se je izrazil, z naslovom *The Wicker Tree* (po svojem romanu *Cowboys for Christ*), tretji in sklepni del trilogije pa naj bi bil posnet v 3D-tehniki z naslovom *Twilight of the Gods*. Tudi Shaffer se je v nadaljnji karieri zaplezal s scenariji po romanih Agathe Christie (*Smrt na Nilu* [Death on the Nile, 1978, John Guillermin] in *Zlo pod soncem* [Evil Under the Sun, 1982, Guy Hamilton]), podpisal še nekaj (pod)povprečnih scenarijev in seveda scenarij za *The Wicker Man II*, ki pa ga niso nikoli posneli. Nekoč obetavni dramatik tako ni izpolnil pričakovanj in je ostal v senci brata dvojčka Petra, ki je kot po tekočem traku ustvarjal odlične dramske tekste za gledališče in film (*Black Comedy*, *Equus*, *Amadeus* ...).

Pravzaprav je bil manjši čudež, da so *Moža iz protja* sploh posneli, nastal je takorekoč po pomoti. Leta 1972 je studio British Lion Films zamenjal lastnika, in da bi preprečil

stavko sindikata, je moral novi lastnik na vrat na nos skočiti v produkcijo prvega filma, ki je imel pripravljen scenarij, ne glede na to, kakšen je. Naključje (?) je hotelo, da je bil to ravno *Mož iz protja*, in film so začeli pospešeno pripravljati za produkcijo. Čeprav naj bi se zgodba dogajala na vrhuncu pomladi, so ga bili prisiljeni snemati oktobra. Ledeni vetrovi so ekipo prepihali do kosti, na drevesa so lepili sadne cvetove, igralcem pa so v usta polagali kocke ledu, da se ne bi videla sapa. Proračun je bil zelo skop, v višini ene epizode tedanje povprečne TV-serije. Snemanje je potekalo v dveh škotskih obmorskih mestecih, kjer so igralci in člani ekipe cele dneve zmrzovali na snemanju, zvečer pa so se nacejali v lokalnih gostilnah, saj ni bilo početi kaj drugega. Med snemanjem sta se zaljubila in pozneje poročila Anthony Shaffer in Diane Cilento, ki je igrala vaško učiteljico in svečenico.

Producent Peter Snell je bil hkrati tudi šef British Liona, kar je pomenilo dobro novico za film: ker je verjel v projekt in stal za njim, mu bo zagotovo nudil kar najboljšo podporo, režiserjevo montažo, spodobno reklamo in distribucijo pod najboljšimi pogoji itd. Vendar se je med snemanjem spet zamenjal lastnik studia, po novem EMI Films. Nova uprava je Snella po hitrem postopku brcnila s položaja, si ogledala zmontiran film in ogorčeno konstatirala, da gre za enega od desetih najslabših filmov vseh časov. Šefi pri EMI Films so odtlej naredili vse, da bi film pokopali (tudi dobesedno): najprej so ga vzeli režiserju in ga premontirali, izrezali so kup materiala in izpremišljeno zgrajene strukture, za katero sta Hardy in Shaffer garala, naredili skrupulo brez repa in glave. V nič je šlo okoli 20 minut materiala na temo Howiejeve preiskave v prvi polovici filma in precej dialogov z Lordom Summerislom. Nato je zaradi seksualnega škandala, v katerega sta bila vpletena igralka Ingrid Pitt in producent Peter Snell, v vodo padla distribucija v elitni verigi kinodvoran Odeon. Namesto tega so ga brez reklame zalučali v tretjerazredne kinodvorane, pa še to kot spodnji konec *double-billa* (skupaj s filmom *Ne glej zdaj* [Don't Look Now, 1973, Nicolas

Že sam film je čuden, še bolj čudna pa je njegova usoda. Zaradi vsebine je postal kulten, zaradi vsega, kar se mu je zgodilo potem (in se mu še dogaja), pa legendaren.

Roeg]). Kritike so bile večinoma negativne, obisk pa skromen. Potem pa je udarila nova katastrofa: edina kopija negativa se je izgubila. Namerno ali naključno, tega nihče ne ve, začele pa so krožiti govorice, da so negativ zakopali v traso neke avtoceste blizu Londona. Režiser Alex Cox je v uvodu v kultno TV-serijo *Moviedrome* izjavil, da je negativ »končal vzdignjen v podpornem stebru avtoceste A4.« Nazadnje je na sceno stopil še pevec Rod Stewart, ki je nameraval odkupiti negativ filma in ga uničiti, saj mu je šlo v nos, da si gledalci pasejo oči po nagih ruti njegovega novega dekleta Britt Ekland. Ne bi se mu bilo treba truditi: takrat nosečica Eklandova je v golem prizoru tako ali tako zamenjala dvojnico, negativ pa je bil izgubljen.

Za ameriško distribucijo so se pri EMI Films najprej dogovorili z Rogerjem Cormanom (še en znanec iz Ljutomer), ki je iz že tako porezane 99-minutne verzije izrezal še dodatnih 13 minut. Nad novo verzijo je bil matični studio tako navdušen, da so iz nje naredili uradno verzijo, ki so jo potem distribuirali po Evropi in ZDA. A do pogodbe s Cormanom kljub temu ni prišlo, saj so film prodali nekemu drugemu distribucijskemu podjetju, ki je ponudilo boljše pogoje. Le da je to podjetje štiri dni po podpisu pogodbe bankrotiralo. Film je prevzel Warner Bros., ki ga je odvrnil v *drive-in* kina, kjer je bil obisk spet porazen. »Mularija se je raje onegavila na zadnjih sedežih avtomobilov svojih staršev, kot pa gledala film,« je trpko pripomnil Robin Hardy. Nato so od filma vsi vpleteni spet dvignili roke in pozabili nanj. *Mož iz protja* je umrl.

Zgodba spominja na morbidno tragikomedijo, ki jo poganja zla usoda in kjer se frustracije, nesreče, razočaranja, neuspehi in sabotaze vrstijo na vsakem koraku. Kot da bi film obdajalo neko nevidno zlo, starodavno prekletstvo ... Ja, kot da film tolče isto usodo kot njegov junak, pokončni narednik Howie, ki je kljub plemenitim namenom korakal od slabega proti slabše-

mu, do končne katastrofe. In ne pozabimo, da je tudi Howie kot vsak pravi kristjan neomajno verjel, da smrt ne pomeni konec vsega, da se ne bo razblinil v nič, ampak da ga čaka novo posmrtno življenje, lepše in boljše od tega tu. Saj se je za čas življenja vendar vzorno obnašal, ni hudič, da ne bi prišel v nebesa. In ravno to se je zgodilo *Možu iz protja*.

Čudežno vstajenje

V redkih kinematografih in na VHS-kasetah se je še vedno vrtela stara, 86-minutna verzija, potem pa je nekemu kapnilo, da ima Roger Corman daljšo, 99-minutno verzijo na pozitivu. Nihče je ni zahteval nazaj in možakar je pač pozabil nanjo. Obrnili so se nanj in Corman jo je hitro našel: verjetno gre za edino obstoječo kopijo na svetu. Hardy je iz »Cormanove kopije« na novo zmontiral 96-minutno verzijo (dodal je prizor na začetku filma, kjer je Howie še na celini, v cerkvi in na policijski postaji, prizor orgije pred gostilno, nekaj dialogov z vaščani in Lordom) in *Mož iz protja* je zaživel novo življenje. Restavrirana verzija je ponovno zaokrožila po ameriških kinodvoranah in tokrat naletela na neprijetno toplejši sprejem. Tudi po zaslugi Christopherja Leeja, ki je neomajno verjel v film in se ves čas požrtvovalno boril zanj, potoval z njim, ga neumorno promoviral, v številnih intervjujih prepričeval gledalce, naj si film ogledajo, ter v svoje poslanstvo vlagal ogromno časa, energije in denarja. Šel je celo tako daleč, da je lokalnim kritikom plačeval vstopnice iz lastnega žepa. Vsekakor bi moral biti znan in priznan po tem poglavju igralske kariere, ne pa zaradi sodelovanja v hitro pokvarljivih spektaklih.

Z leti je zanimanje publike za ta razvpiti film, okoli katerega so se spletale fantastične in bizarne zgodbe (recimo, v lesenem velikanu naj bi zares skurili nekaj živih živali), skokovito naraslo, svoje je prispevala tudi stroka. Ameriška revija *Cinefantastique* mu je leta 1977 posvetila tematsko številko in zapisala, da je to »Državljan Kane med grozljivkami.« Univerze so organizirale konference in simpozije o filmu, na raznih seznamih najboljših grozljivk vseh časov si je nezadržno utiral pot navzgor, oboževalci so pozdravili izid izvrstnega *soundtrack*-a Paula Giovannija. Vrstili so se članki v filmskih revijah, intervjuji s protagonistami, dokumentarci in celo take bizarnosti, kot

so *Wicker* tematski festivali ali pa *Muppet Wicker Show*, kjer je narednika Howieja upodobil Žabec Kermit.

Možu iz protja so bili trideset let po nastanku poganski bogovi neprimerno bolj naklonjeni, prišel je v modo. O njem se na veliko govori, piše, debatira, odkrivajo ga nove generacije gledalcev, na trg so prišle različne DVD-izdaje, leta 2001 je izšla luksuzna zbirateljska izdaja na dveh diskih s kupom dodatkov, v fetišistični leseni škattli. Film danes zaseda mesto, ki mu pripada, vendar obstaja kapljica pelina: prvotne verzije še vedno niso našli. Sir Christopher Lee ne verjame v teorijo zarote. Prepričan je, da je originalne kolute nekdo pomotoma opremil z napačno nalepko in da ležijo na polici kakšnega skladišča ter da se bo negativ nekega lepega dne znova prikazal. Nič hudega, če se to ne bo zgodilo za čas naših življenj; saj gre vendar za film, ki je že prestal preizkus časa in mu bo uspešno kljuboval še naprej.

Izvrstna, duhovito napisana in dobro dokumentirana knjiga, ki razkrije marsikatero skrivnost tega kulta med kulti. Obvezno branje za vse zainteresirane pa tudi nevedneže, ki bi želeli pokukati v notranjost *Moža iz protja*.

Dodatek: Mož iz protja v Sloveniji

Svojevrstna zmeda s filmom obstaja tudi pri nas. V redni distribuciji ga ni bilo, menda je bil preveč tudi za vsega hudega vajene jugo distributerje. Prvič so ga predvajali v 80. letih na takratni TV Ljubljana pod naslovom, ki ga striktno uporabljam v tem tekstu. V knjigi *1001 film* (UMco, 2006) so ga poimenovali *Pletežnik*, v Mladinini DVD-izdaji pa so ga krstili kot *Krvava žetev* (distributer Fivia). Da bi bila zmeda večja, so isti naslov (torej *Krvava žetev*) na istem disku pritaknili tudi holivudskemu rimejku z Nicolasom Cageom v glavni vlogi (*The Wicker Man*, 2006, Neil LaBute), ki pa sodi v »tako zanič, da je že dobro« kategorijo.

